

F. A. MÜLLER OG HANS PINAKOTEK

AF

N. L. FAABORG

O nsdagen den 29. april 1795 og de følgende dage afholdtes der auktion „udi afgangne Conferentsraad og Stempelpapirsforvalter Müllers Gaard på store Kiøbmagergade No. 22“ over et righoldigt og kostbart indbo, som konferensråden, der var død den 27. februar samme år, havde efterladt sig. Blot en flygtig gennemgang af katalogen ¹⁾ fortæller læsren, at det må have tilhørt en særdeles velstående mand, der førte stort hus; derom vidner vel alene seks glaslysekroner, spisebord med to fløje til 22 personer, 27 damaskes duge og mængder af sølvtøj og fajance. Kareter og andre køretøjer, sadler og fint seletøj sikrede, at konferensråden også uden for hjemmet kunne føre sig standsmæssigt frem. En komplet drejerbænk med instrumenter vidnede om en vis håndværksmæssig interesse, der i 17. og 18. århundrede også dyrkedes ved hoffet; en rejseportefølje af læder med messinglåg og skrivetøj var uundværlig for den praktiske mand med mange forretninger, og seks træbuer med bliklamper til illumination måtte kendetegne den loyale borger, der lod sin gård smykke med lys på kongehusets festdage.

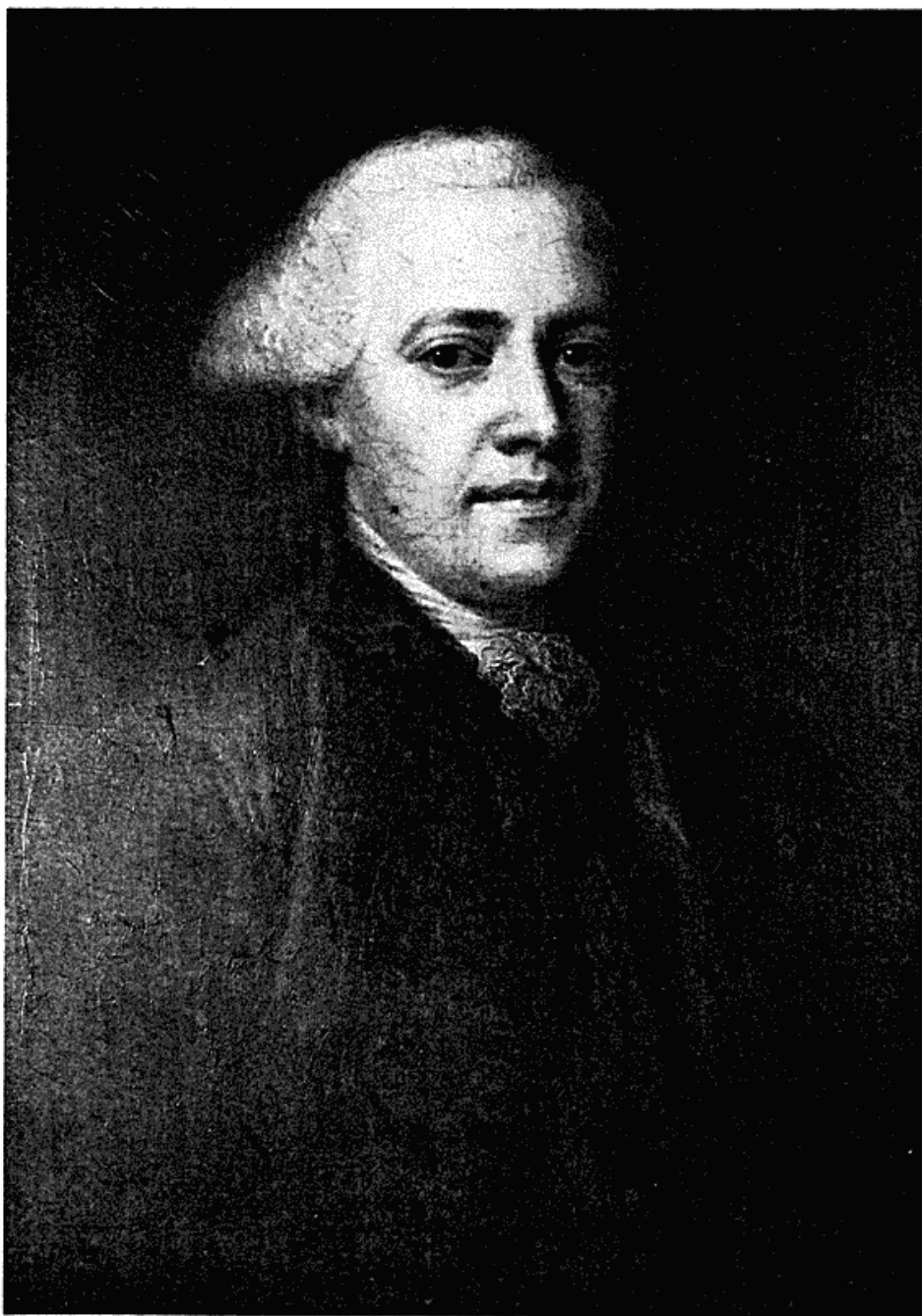
Nærmest på den afdøde konferensråds personlighed kommer vi dog ved en gennemgang af de mange kunstgenstande, som boet indeholdt: Fournier's fajance-buste af Frederik den Femte, samme konges buste af Saly „bronseret på postament“, Wiedewelts buste af Christian den Syvende, kronprinsens og kronprinsesse Louise Augustas buster, samt talrige malerier i pastel og vandfarve, kobberstykker i glas og ramme osv. osv.

I maj måned fulgte derefter auktionen over Müllers udsøgte bogsamling, som vi senere skal vende tilbage til, og endelig hans malerisamling, omfattende 118 malerier fortrinsvis af italienske og nederlandske mestre, men også en del danske, ordnet og vurderet af kunstkammerforvalter Johan Conrad Spengler. Samlingen var i Müllers levetid anbragt i et

særligt galleri „ved Sahlen“ og indeholdt, vel efter Spenglers expertise, arbejder af navne som Salvator Rosa, Esaias van der Velde, Breckelenkamp, Breughel, Bergheim, Pieter de Hooch og selveste Rembrandt. Af danske, eller i Danmark virkende malere, finder vi arbejder af bl.a. Toussaint Gelton, Balthasar Denner, Benoît le Coffre, Pilo, Vigilius Erichsen, Hörner, Abildgaard og Peter Cramer. Om Spenglers bestemmelser har kunnet stå for eftertidens dom, er det ikke opgaven her at undersøge, men samlingens indhold og omfang vidner ialfald yderligere om den afdøde ejers kunstsans og lidenskabelige samlerinteresse. At mønter og medaljer også hørte herunder ses tydeligt nok af det på auktionen den 29. april udbudte „Chatol med Skab indrettet til Medailler“.

En samling på henved 4500 kobberstik, som var Müllers egentlige lidenskab gennem mere end 50 år, og som har bevaret hans navn i levende erindring op til vore dage, kom ikke på auktion, men blev solgt til Det kgl. Bibliotek i 1797, hvor den danner det solide fundament for bibliotekets billedsamling den dag idag. Den er årsagen til, at vi netop her vil forsøge at skildre F. A. Müller som menneske og som samler i det 18. århundrede.

Friedrich Adam Müller blev født på Boller ved Horsens den 25. maj 1725 i et solidt, borgerligt miljø som søn af Peder Müller, inspektør på storkansler, greve U. A. Holsteins godser, samt forvalter på Boller og Møgelkær. Ved siden af disse krævende stillinger bestred faderen i mange år posten som by- og rådstueskriver i Århus.²⁾ Moderen, Aurelia Anchersen, var datter af sognepræst til Tyrsted, senere præst ved Århus domkirke, Jeremias Anchersen. Til forståelse af Friedrich Adams valg af livsbane som administrator har, sideløbende med hans udprægede kulturelle interesser, faderens praktiske sans og moderens arv fra den lærde familie Anchersen nok været af stor betydning. Efter en god privatundervisning i hjemmet kom han 1742 i huset hos sin søster, gift med købmand Jochum Rodenborg i Horsens,³⁾ og „nød ieg Undervisning i det Hebraiske Sprog, Philosophien og Astronomien hos dend da til Byen nyelig ankomne Rector Jens Hansen, af hvem ieg det følgende Aar 1743 i Juni blev med beste mulig Testimonio til Kiøbenhavns Universitet demitteret“. I 1744 „erholdte ieg Examen Philosophicum med beste Caracteer, og tog derpaa i Juni Maaned samme Aar Baccalauregraden“. ⁴⁾ Nogle år gik derefter med teologiske studier. Vinteren 1746 tilbragte han dog hos præsten Ulrik Toxværd i Raarup „for at øve mig i det franske Sprog, hvori han besad megen Styrke og Færdighed“, men kom iøvrigt snart til det resultat, at det ikke var den gejstlige løbebane

F. A. Müller. Olie på lærred, malet af Peder Als. Originalen tilhører frk. E. M. Müller, København. Mål: ca. 70 × 50 cm.

han skulle vælge, men derimod „dend verdslige Stand til min Lykkes videre Forfremmelse. Jeg lagde mig derefter paa det juridiske Studium og for tillige i andre Forretninger at kunde faae nogen Indsigt og Øvelse, ingik [jeg] i Begyndelsen af Aaret 1747 som Volontair i hr. Renteskriver, Cammerraad Svanes Contoir paa Rentekammeret“.

1748, netop som han havde forberedt sig til en længere udenlandsrejse, blev han anmodet om at træde i tjeneste som sekretær og fuldmægtig hos overjægermesteren, kammerherre C. C. von Gram, hvor han var til nov. 1752. „Da jeg blev ved Hoffet antaget og beskikket til at gaae daværende Hofskriver, Borgemester Fædder . . . til haande, og efter hans Bortgang . . . og Intrædelse i Raadstuen, hannem at succedere“. Christian Fædder var i 1749 blevet viceborgmester i København ved A. G. Moltkes protektion og samtidig en af direktørerne for teatret, skønt „blottet for Kultur“.5) Fra teatret måtte han trække sig tilbage efter forskellige skandaler, og i hans senere virksomhed som politimester i København og den egentlige forvalter af forordningen om pressefriheden af 1773 blev han i høj grad forhadet. Samarbejdet med Fædder kunne således nok være blevet en hård belastning, men man tør håbe, at den stærkt engagerede Fædder har overladt hofskriverforretningerne temmelig selvstændigt til den unge, ufordærvede Müller, der først i 1758 overtog embedet som hofskriver med bestalling dateret første februar.

Siges Fædder at have været „blottet for Kultur“, så fik hoffet nu en regnskabsfører, der ikke alene kunne sit fag, men også havde en akademisk baggrund og som fra sin tidligste ungdom – ifølge sønnen Adam Gottlobs udsagn 6) – havde søgt omgang med lærde og kundskabsrige folk og var en entusiastisk elsker af kunst og videnskab. For den unge hofskriver, hvis embede end ikke nåede op til rangstogens nederste trin, var der som regnskabsfører den rigeste anledning til at erhverve kongefamiliens nådige anerkendelse som uundværligt mellemed til hoffets mangeartede leverandører, for hvem det til gengæld måtte være af største betydning at stå i et godt forhold til hofskriveren, der kunne åbne vejen til nådens sol, der vogtedes af overhofmarskallen, Adam Gottlob Moltke.

Det må hurtigt være lykkedes Müller at bringe sig i det bedst mulige tjenesteforhold til denne næsten altformående mand. Ikke alene Müllers praktiske dygtighed, men også hans, i denne stilling ikke just påkrævede, usædvanlige dannelse, må have lettet ham vejen til Moltke, under hvem ikke alene hoffets økonomi og regnskabsforhold som chef for partikulærkassen sorterede, men som også var stærkt engageret i landets kulturliv, præsides for kunstakademiet og øverste leder af statens byggeforetagender. At forholdet har været godt mellem den høje chef og den kultiverede

regnskabsfører, tør vi allerede slutte af Moltkes nærværelse ved Müllers bryllup. Herom skriver han selv: „I Aaret 1763 ingik ieg en kiærlig og af den Allerhøyeste i alle Henseender velsignet Ægte-Foreening med Provstens i Tikiøb Hr. Magister Rasmus Garboe, eneste Datter, Martha Sophia Garboe, . . . og holdtes vores Bryllup sammesteds d. 5. September i Nærværelse af de Fornemste ved Hoffet af begge Kjøen: Oberhofmarskallen, hans Excellence Geheimeraad Greve Adam Gottlob Moltke, min Cheff og Velgiører, behagede det at gelejde mig fra Fredensborg til Brude Huuset, og Vielsen blev af Provsten, Brudens Fader, selv forrettet“.

De nygifte havde på dette tidspunkt bolig på Christiansborg slot og om sommeren oftest på Fredensborg, idet Müller dog bestandig måtte være, hvor hoffet residerede. På begge slotte var der i Müllers tid overordentlig livlig kunstnerisk aktivitet. Landets bedste kunstneriske kræfter var beskæftigede med byggearbejder og udsmykning både udvendig og indvendig, og Müller kom i forbindelse med dem alle og sluttede venskab med adskillige, især med billedhuggeren Johannes Wiedewelt,⁷⁾ for hvem han var økonomisk rådgiver og som oftest forbindelsesleddet til præses, greve Moltke, i de perioder Wiedewelt var direktør for akademiet.⁸⁾

Müller var i disse år en stærkt optaget mand, der ofte blev anvendt i forretninger der strængt taget ikke vedkom hans embede. Bedre tid til at dyrke sine samlerinteresser, og også bedre råd, fik han, da han, sikkert stærkt protegeret af A. G. Moltke, 15. januar 1765 fik den meget indbringende stilling som stempelpapirforvalter for Danmark og Norge. Samme dag behagede det kongen at ophøje ham til virkelig justitsråd. Stillingen som hofskriver beholdt han dog til Frederik V.s død 1766, hvorefter Müller forlod hoffet og flyttede ind i en lejet bolig, indtil han 1768 købte en meget anseelig og smuk gård, daværende matrikel nr. 22 på Købmagergade. Gården var opført af købmand Schupp og ejedes senere af over-proviantinspektør Becker, hvis enke solgte den til Müller for 13500 rdlr.⁹⁾ Der blev straks ofret 3500 rdlr. på istandsættelse og måske også det omtalte galleri ved salen? Som kongen og hans hofmarskal allerede havde det, således skulle vel justitsråden også have sit galleri. I denne gård fødtes den 6. august 1769 Müllers ældste søn, som holdtes over dåben af grevinde Moltke „og kaldtes Adam Gottlob efter hendes Mand“.

Således veletableret i et lykkeligt ægteskab og i en solid og indbringende stilling, der nok appellerede til Müllers udmærkede evner som administrator, fik han dog rigelig tid tilovers til at deltage i det kulturelle liv og påtage sig offentlige hverv. Allerede i 1760, da han endnu var hofskriver, blev han optaget som medlem af 'Selskabet til de skønne og

nyttige Videnskabers Forfremmelse', der var stiftet i 1759. Han hørte altså til selskabets tidligste medlemmer og deltog livligt i dets virksomhed indtil kort før sin død i 1795 – som „den dannede amatør“.¹⁰⁾ Hans dannelse har dog sikkert været iøjnefaldende, siden han i en så ung alder som 35 år og i en ret beskednen stilling blev opfordret til at indtræde i et eksklusivt litterært selskab med mænd som udgiveren af „Der nordische Aufseher“ den tyske hofpræst J. A. Cramer, den højt begavede embedsmand og historiker A. G. Carstens, bogsamleren og juristen B. W. Luxdorph, samt Christian VII.s lærer og bibliotekar, kunstkenderen og bogsamleren Georg Nielsen, der iøvrigt alle på det litterære område kunne kaldes dannede amatører.

Vi kan aflæse Müllers kundskabstorst i katalogen over hans bogsamling, der i 1795 talte henved 5500 bind, og som blev solgt ved auktion den 18. maj samme år.¹¹⁾ Samlingens fundament var en række store, internationale lexica, der især omfattede de historiske videnskaber. Mest kendt blandt disse er Pierre Bayle's „Dictionnaire historique et critique“, i en udgave fra 1730, og forgængeren L. Moréri's „Le grand Dictionnaire historique“ i en udgave fra 1740, „Allgemeines historisches Lexicon mit Fortsetzung“, Leipzig 1730-40, for at slutte af med den store franske „Encyclopédie“ i Livorno-udgaven fra 1770 i 33 bind. Sidstnævnte værk, og Füssli's „Allgemeines Künstler Lexicon“, Zürich 1779, hører til de anskaffelser Müller har foretaget efter at hans kunstsamlinger stort set var afsluttede. Gav disse lexica, sammen med et stort antal ordbøger, sin ejer mulighed for en bred europæisk orientering, der måtte erstatte den udenlandsrejse, som han aldrig fik gennemført, da vidner resten af samlingen, med hovedvægten på Danmarks historie, hvoraf han havde alt af betydning, talrige ligprædikener, megen topografi og kunsthistorie, mønt- og medaljeværker, samt et stort antal auktionskataloger, om Müllers personlige samlerinteresser. Egentlig skønlitteratur var der ikke meget af. Det har været et fremragende brugsbibliotek med hovedværker inden for dansk historieskrivning, som danner den litterære baggrund for Müllers pinakotek.¹²⁾

Müller er altså formodentlig trådt ind i „Det smagende Selskab“, som det også kaldtes, med en solid viden, omend uden produktive evner eller stærkt udviklet sans netop på det litterære område, som selskabet sigtede på for at realisere sit formål: „at forfremme de skønne Videnskabers og Smagens Udbredelse“. At Müller både har deltaget flittigt i selskabets møder og samvittighedsfuldt har gennemlæst de indsendte skrifter, derom vidner både selskabets protokol og dets arkiv iøvrigt, selvom det er højt mangelfuldt bevaret.¹³⁾ Müllers bedømmelser er som følge af hans mode-

rate interesse for skønlitteraturen sjældent meget indgående; han går udenom detailkritik af de indsendte arbejder og overlader gerne de efter hans mening mere kyndige det afgørende ord. Derimod tager Müller, som man kunne vente, energisk del i selskabets praktiske anliggender: anbringelse af dets formue, forhandlingerne med Gyldendal om udgivelse af selskabets skrifter og revisionen af dets regnskaber. Det er utvivlsomt også Müller med sine nære forbindelser til hoffet, der sammen med J. A. Cramer har udvirket den betydelige økonomiske støtte, som kongen ydede fra 1763.

Müller dvæler i sine erindringer meget ved sit lykkelige familieliv i gården på Købmagergade, hvor hans børn voksede op. Samme år, 1776, som hans anden søn, Peter Erasmus, den senere så berømte teolog, historiker og sprogmand blev født, udnævntes han til virkelig etatsråd. Blandt fadderne ved dåben var jomfru Schow, niece af storkøbmanden, etatsråd Niels Ryberg, Müllers broderdatter etatsrådinde Weyse, etatsråderne S. H. Cordsen og J. J. Anchersen, begge assessorer i højesteret, samt hofapoteker Becker – alle tilhørende det københavnske patriciat. Til den nærmeste omgangskreds hørte også den foretagsomme agent Hans Holck, gift med en søsterdatter til fru Müller. Holck hørte sammen med den ovennævnte kreds og flere yngre familiemedlemmer til den lille skare, som fulgte Müllers kone, der var død den 20. februar 1780, til begravelsen i Helligåndskirken, hvor den dybt sørgende ægtefælle året efter lod opsætte et marmorrelief, udført af vennen Johannes Wiedewelt. Rimeligvis har dette uerstattelige tab for den nu 55-årige mand, der ikke giftede sig igen, men viede sine børns opdragelse og udvikling den største interesse, også bevirket en mere intensiveret fordybelse i ordningen af samlingerne¹⁴⁾ og måske også tid og trang til mere udadvendt virksomhed. Det kgl. reskript, der den 9. august 1780 udpegede ham til, sammen med konferensråd Georg Nielsen, etatsråd O. P. Kølle og kunstkammerforvalter Lorenz Spengler, at modtage den kongelige mønt- og medaljesamling efter H. Hielmstiernes død, efterse og ordne den samt påbegynde en beskrivelse derafter, kan derfor næppe have været ham uvelkommen.¹⁵⁾ At Müller har samlet på medaljer ved vi jo fra hans auktion, hvor et møbel indrettet til opbevaring af en medaljesamling blev solgt, og at han også har haft interesse for emnet fremgår af, at han i sit bibliotek ejede pragtværker af van Loon og Hedlinger og for Danmarks vedkommende „Museum Regium“ i udgaven 1710.¹⁶⁾

Det var en krævende opgave, der her var pålagt Müller sammen med de øvrige kommissarier. To hele dage om ugen, onsdag og torsdag, hængik i årevis hermed. Hvad den af Christian VI nedsatte kommission af

27. maj 1739, under forsæde af geheimeråd Johan Ludvig Holstein, ikke formåede at bringe til afslutning,¹⁷⁾ havde den nu nedsatte kommission held til at gennemføre i en forbavsende kort årrække. Ikke alene blev samlingen bragt i orden og suppleret med manglende stykker, men kommissionen udarbejdede også planer og overslag over dens anbringelse på Rosenborg. Det blev overdraget Wiedewelt at udarbejde tegningerne til det nye møntkabinet, og ved sin side fik han Müller som tilsynsførende ved selve arbejdets håndværksmæssige udførelse.

Foruden Wiedewelts smukke inventar, som endnu er i brug i den kgl. Mønt- og Medaljesamling, er det mest markante minde om kommissionens arbejde pragtværket „Beskrivelse over danske Mynter og Medailler“, I-II, hvortil manuskriptet allerede var trykket i juni 1785, en imponerende præstation. Det udkom 1791-92, med en beskrivende fortegnelse i 1. og kobberstukne illustrationer i 2. bind. Den hidtidige opfattelse¹⁸⁾ af forfatterskabet er den, at Kølle har æren for selve beskrivelserne, P. F. Suhm aldeles klart for den historiske redegørelse. Kølle var påviseligt samler på dette område, men Müller har altså, som påvist, heller ikke været uden kundskaber om emnet og kan meget vel tænkes også at have deltaget i arbejdet med beskrivelserne.

Samtidig med Müllers medvirken ved dette arbejde blev han sammen med justitsråd Linde¹⁹⁾ den 21. juli 1781 udnævnt til kommissarius ved afleveringen af Rosenborg slot og dets inventarium til den nyudnævnte kommandant, major Wilster, „hvilken Forretning tog sin Begyndelse d. 22. August og blev fuldført d. 6. September, hvorefter Inventariumet in duplo blev renskrevet“. ²⁰⁾ Herfor fik Müller et honorar på 400 rdlr., en anseelig sum, men det må forblive en gåde, hvordan arbejdet kunne afvikles så hurtigt, samtidig med at arbejdet i mønt-kommissionen forløb planmæssigt.

Den 21. februar 1782 havde kongen tilkendegivet, at han ønskede hele mønt- og medaljesamlingen stukket i kobber, og „Tilsynet samt den egentlige Foranstaltning ved disse Kobberplader og Aftrykning med videre overdraget Justitsraad Kølle og mig, hvilken Ordre vi og have søgt, enhver for sig, med mueligst Omhu at efterleve“. Resultatet blev det omtalte 2. bind af medaljeværket. Når det blev Kølle og Müller, der blev de særligt udvalgte til at varetage tilsynet med medaljeværkets grafiske udsmykning, så må det, ialtfald for Müllers vedkommende, skyldes det ry han som samler og sagkyndig på dette specielle område havde erhvervet sig. Fra sin tidligste ungdom havde han samlet på kobberstik med emner, der belyste Danmarkshistorien. Om ideen bag denne samling, skriver F. A. Müllers ældste søn, Adam Gottlob, i forordet til den

redegørelse for faderens efterladte samling, som efter dennes ønske blev udsendt i trykken i 1796, „Udsigt over den af afgangne Conferentsraad Frederich Adam Müller efterladte Kobberstik-Samling“:

„Hensigten med nærværende Udsigt over den af min afgangne Faders efterladte Kobberstik-Samling, er at gjøre Videnskabernes og de skønne Konsters Elskere bekjendte med et Værk, hvis Værd bestaaer ikke allene i at være det eneste i sit Slags, men fornemmelig i at udgiøre et vigtigt Bidrag til Fædrelandets Historie. Denne Samling, der bestaaer af omtrent 4500 Kobberstik, indsluttede i 25 meget store Foliobind, har Samleren gjort til et Værk, under Titel af *Pinacotheca Dano-Norvegica ære incisa collecta et in ordinem redacta a Friderico Adamo Müller Havnæ MDCCLXXXVI*. – Dette Værk indeholder en fuldstændig Samling af alt, hvad danske Kobberstikkere i deres Konst have frembragt, og alt hvad udenlandske Kunstnere have stukket, der paa nogen Maade angik Danmark. En vedholdende Flid og uafbrudt Lyst har gjort det muligt, med betydelige Omkostninger, at bringe Samlingen i en Tid af 50 Aar til saa høi en Grad af Fuldstændighed, at der ikkun gives nogle enkelte til Samlingen hørende Kobberstik, som, fordi ingen Leilighed har frembudt sig til deres Anskaffelse, ei findes i samme.

Værket er saaledes inddeelt, at i 15 Bind indeholdes Portraiter af de danske Konger, de holstenske Fyrster, af Adelsmænd, Geistlige og Verdslige, og i de øvrige 10 Bind, Prospekter, Feldtslag, Mindesmærker, Optog o.s.v., hvortil endnu kommer et Tillæg af danske satiriske Kobbere. Stykkerne ere fastgjorte paa stort fransk Papiir, Værket er prydet med Titelkobber, forskellige til enhver Afdeling, og det er indbundet i sirlige Marmorbind.

Ikke allene til Fædrelandets Konsthistorie findes i dette Værk et vigtigt Bidrag, da Samlingen selv giver en rig Forraad af betydelige Hjelpe-midler til at beskrive Kobberstikkonstens Begyndelse og Fremgang i Danmark, og den over samme udførlige haandskrevne Fortegnelse kan betragtes, som et fuldstændigt Lexicon over de danske Kobberstikkere Kunstflid; men endog til Fædrelandets Historie i egentlig Forstand kan Værket ei ansees at være en ubetydelig Kilde, da heri findes paalidelige Underretninger om adskillige ikke uvigtige, skjønt lidet bekjendte, danske og norske Mænd, om fremmede Kunstneres Forbindelser med Danmark, om Steders og Bygningers fordums Udseende og gradvise Forandring, om Armeers og Floders Stilling, om mærkværdige Optog ved store Høitideligheder, om Oldtidens nu ubekjendte Mindesmærkers Tilværelse m.v.

Samlerens Hensigt var, at bringe Samlingen til den Grad af Fuldstæn-

dighed, at den kunde gavne dem, der dyrke Fædrenelandets Historie, og i den Bevidsthed, stedse at komme sit Øiemed nærmere, fandt han Belønning for sin Møie. Saaledes forenede han det Nyttige med det Behagelige, og dannede et Værk, som gjør Fædrenelandet Ære, gavner Videnskaberne, og hædrer hans Indsigter og Smag“.

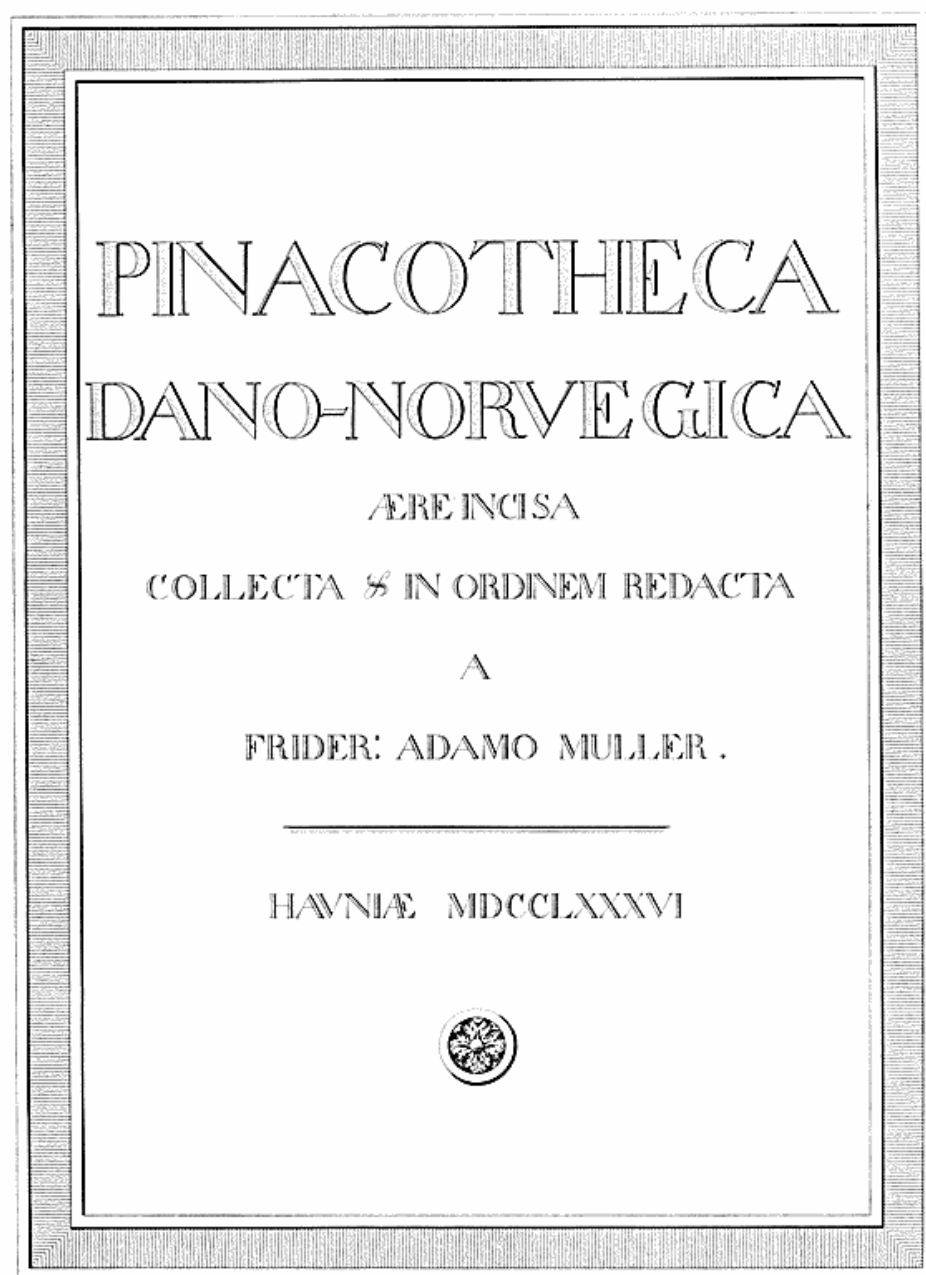
Således lød den beundrende og hengivne søns ord om faderens livsværk, som han supplerede efter dennes død og endelig, pietetsfuldt, sikrede en fremtid i den af grundlæggeren givne form.

Går vi nu fra den trykte katalog over til at betragte selve indholdet af pinakoteket, så holder den sig i ordningen af 1. del, portrætsamlingen, nøje til den i århundreder gældende rangforordning, idet den begynder med de danske kongers portrætter og her følger dansk historieskrivnings tradition tilbage til sagntiden. Man får syn for sagn, men uvirkelige forbliver hovedparten af de ældste malede portrætserier, der i Christian III.s og Frederik II.s tid blev fremstillet til udsmykning af slotte og andre offentlige bygninger. Serierne er præget af næsten stereotyp ensartethed og kan kun opfattes som symboler på kongemagtens ældgamle betydning for land og rige.

Den serie, som fik størst betydning for den visuelle opfattelse af middelalderens og sagntidens konger, og i og for sig også de første af den oldenborgske stamme, er Hans Kniepers tapeter fra 1580'erne, hvoraf resterne kan ses på Nationalmuseet og på Kronborg.²¹⁾ Serien der bygger på lidt ældre, men lige så uvirkelige forbilleder, når det gælder tiden før Christian I, danner igen grundlaget for den suite på 102 brystbilleder af danske konger fra Dan til Christian IV, „Regum Daniae Icones“ fra 1646, udført i kobberstikkeren Albert Haelweghs værksted, der i grafisk reproduktion grundfæstede den knieperske fremstilling som næsten autoritativ.²²⁾ Både Haelweghs og den få år tidligere udgivne serie med tekst af Erik O. Torm, der bygger på samme forbilleder, findes i pinakoteket.

Med portrætter af middelalderregenter, udført af fremmede eller ukendte stikkere, med segl og gravminder og med C. F. Müllers illustrationer til G. J. Thorkelins værk „Dania et Norvegia in sigillis seculi XIII. redivivæ“, 1786, slutter 1. bind, der indeholder ialt 250 blade.

2. bind indledes med en række kongelige stamtavler, alle udførte i udlandet, og afbildning af rigsvåbenet i udformning fra 1581, men her i udklip fra Jens Bircherods „Breviarium equestre“, 1704, hvorfra også bladene med gengivelserne af elefantordenens insignier, udført af J. Friedlein, stammer. De øvrige afbildninger af rigsvåbenet er udført i sidste halvdel af 18. århundrede, altså i Müllers egen tid. Med 2. binds

Hvert af pinakotekets 25 bind var prydet med et kobberstukket titelblad som det her viste. Originalens størrelse: 53,5×39,3 cm. Müllers pinakotek.

kongeportrætter af den oldenborgske stamme begynder vi at få fast grund under fødderne, bortset fra at så at sige alle portrætter, der angives at forestille Christian I, i virkeligheden forestiller sønnen, kong Hans, og omvendt. Denne forveksling er besynderligt nok allerede sket på Kniepers tapeter og har holdt sig helt op til omkring 1820-30, da C. J. Thomsen opdagede fejltagelsen. Iøvrigt er det lykkedes Müller med sine 12 portrætskik af Christian I at nå et godt stykke op imod det antal på 18 blade, som A. Strunk omkring 100 år senere kendte og beskrev i sin katalog fra 1882 – begge langt fra det antal vi idag kender.

Særlig interesse knytter der sig til de grafiske portrætter af Christian II, der under sin første udenlandsrejse 1521 og senere under sin – ufrivillige – udlændighed fra 1523-1531, kom i forbindelse med flere af datidens betydeligste kunstnere, der malede hans og dronningens portrætter, ikke fordi kongen var særlig kunstinteresset, men fordi han havde sans for at udnytte kunsten i den politiske propagandas tjeneste. Som illustrationsmateriale til de skrifter, kongen udsendte af denne art, måtte træsnit være det bedst egnede materiale. Særlig betydelige er de portrætter af kongeparret, som er udgået fra Lucas Cranachs værksted, men en ukendt kunstner har måske skåret det bedste træsnit af kongen, formentlig efter Jan Gossaert Mabuses tegning og nu kun kendt i eet exemplar – i Städelisches Kunstinstitut, Frankfurt a. M.²³) Et tilsvarende, ligeså fremragende træsnit af dronning Elisabeth, som også kun kendes i et exemplar, har Müller været så heldig at erhverve til sin samling. Ialt er der 16 grafiske portrætter af Christian II, deraf 5 udført i 18. århundrede.

Det er sjældent, at vi finder de nærmest efterfølgende konger portrætterede af så ypperlige malere og grafikere, som tilfældet er med Christian II. De fleste blade er reproduktioner udførte af fagstikkere efter tegnede eller malede forlæg, hvilket ikke betyder, at det er de mest vellydende eller kunstnerisk værdifulde endsige de af samtiden mest anerkendte, der er benyttede. Mange værdifulde portrætter er gået tabt og mindet om dem end ikke bevaret i reproduktion; andre bevarede, men måske mindre værdifulde, har opnået stor spredning fordi de til kopiering var forholdsvis let tilgængelige, på Kunstkammeret for eksempel.

Det i 1539 malede portræt af Frederik I, tilskrevet Jacob Binck, har man rimeligvis i 16. århundrede anset for den mest karakteristiske fremstilling af kongen, siden den er kopieret på de fleste stamtavler og i kongeserierne fra den nærmest følgende periode. I grafisk reproduktion er dette maleri imidlertid ikke direkte gengivet, men typen kendes dog via gengivelser af mønter og medaljer, der er udført efter det fælles forbillede og gengivet i stik. Kniepers fremstilling af kongen på Kronborg-tapetet

Christian den Andens dronning, Elisabeth af Habsburg. Træsnit fra ca. 1525 af ukendt kunstner, måske efter tegning af Jan Gossaert, kaldet Mabuse. Originalens mål: 12,5×8,8 cm. Müllers pinakotek.

fra 1580'erne opnåede betydelig større spredning, ialfald fra 1646 ved udgivelsen af Haelweghs „Regum Daniæ Icones“. Fra 1763 og til vore dage var det dog maleriet, dengang på Kunstkammeret og formentlig brændt på Frederiksborg 1859, der, stukket af G. V. Baurenfeind til M. Frydensbergs „Det danske oldenborgske Konge-huus“, 1763, og bedre af J. M. Preisler til J. H. Schlegels „Geschichte der Könige von Dänemark“, 1769, i offentlighedens øjne repræsenterede „portrættet“ af Frederik I. Hos Müller er alle tre hovedtyper repræsenterede i de tolv portrætter af kongen.

Om Christian III.s forhold til billedkunst ved vi egentlig kun, at han viste så megen interesse for den eneste betydelige grafiker, vi havde i monarkiet, flensborgeren Melchior Lorck, at han søgte at binde ham til sig i et tjenesteforhold, således at han som kunstner kunne udfolde sig i Danmark, hvilket desværre mislykkedes i denne konges tid. Det blev den tyskfødte kunstner Jacob Binck, der skulde gøre kongens fysiognomi kendt i videre kredse, ikke så meget igennem det meget smukke portræt fra 1535 – graveret på en sølvplade, der nu hænger på Rosenborg og i samtidige aftryk kun kendes i ganske få eksemplarer – men gennem træsnittet, skåret til Christian III.s bibel fra 1550. Medens det ikke lykkedes Müller at erhverve det eksklusive stik fra 1535, findes træsnittet fra 1550 naturligvis i hans samling, og forøvrigt, med biblen som han ejede, også i hans bogsamling. Igen er det dog, ligesom tilfældet var med Frederik I., et nu forsvundet maleri, der hang på Kunstkammeret, som igennem de ovennævnte værker af Frydensberg og Schlegel med Baurenfeinds og Preislers stik blev den mest kendte portrættype af kongen lige op til slutningen af forrige århundrede.

Det tidligst kendte grafiske portræt af Frederik II, udført af Lorentz Benedicht 1567 til den trykte udgave af kongens håndfæstning, findes også i pinakoteket. Typen, der nok bygger på et malet forbillede, fik mange efterligninger i 16. århundrede og blev også kendt i udlandet som illustration i kendte bogværker. Omkring 1580 vender Melchior Lorck tilbage til Danmark og frembringer 1582 det monumentalt udformede, karakterfulde portræt af kongen. Også denne type blev gennem efterligninger meget kendt i udlandet op til omkring 1700. Det samme gælder naturligvis den internationalt arbejdende Hendrik Goltzius' kobberstik af kongen, benyttet i bibeludgaven fra 1589. Størst spredning indenfor landets grænser opnåede dog i slutningen af 18. århundrede den type som J. M. Preisler har benyttet i sit stik til J. H. Schlegels førnævnte værk fra 1769, der rimeligvis bygger på et nu forsvundet portræt af Knieper, men allerede i 1686 blev kopieret af J. d'Agar på et maleri til audienssalen på Frederiksborg. Det er d'Agars version af typen, der blev kendt gennem stik i tidsskrifter og som litografier i L. J. Flamands mange publikationer i første halvdel af 19. århundrede. Denne popularisering af bestemte, (men ikke altid heldigt udvalgte) portrættyper gennem stik, litografier og træsnit, kan imidlertid ikke følges i pinakoteket, der i hovedsagen er blevet afsluttet 1786, omkring 10 år før litografiet blev opfundet, og længe inden det moderne træsnit blev almindeligt som reproduktionsmiddel.

Christian IV var en praktisk og nøgtern anlagt natur, der følte sig

draget mod arkitekturens konstruktive problemer og nytteværdi, men stort set betragtede den bildende kunst som et middel til at forøge sin politiske reputation. Hertil var jo portrætterne specielt egnede, og mange udmærkede fremmede kunstnere blev indkaldt for at udfylde kongens vældige behov på dette område. Ikke mindst hvad grafikken angår blev der skabt fremragende og interessante tryk, både som enkeltblade og som reproduktioner efter malede forlæg. Af disse grafiske portrætter af Christian IV ejede Müller 65. A. Strunk beskriver imidlertid i sin katalog over „Portraiter af det danske Kongehuus“, 1882, 124 blade, hvoriblandt naturligvis pinakotekets 65. Af differencen på 59 blade er henvend 50 enten udført i Müllers egen tid eller, for de flestes vedkommende, længe før og burde derfor have været i pinakoteket, om den grad af fuldkommenhed, som forordet i „Udsigten“ fra 1796 lidt naivt prætenderer, virkelig var en realitet. Idag kender vi naturligvis langt flere typer og et meget større antal grafiske portrætter af denne konge, end både Müller og Strunk gjorde.

Under Christian IV er der iøvrigt lige så lidt tale om danskfødte kunstnere, som under de forrige konger. Det er den nederlandske kunst, udført af indkaldte malere og grafikere, der dominerer, ligesom på arkitekturens område. På grafikens specielle felt er situationen dog mere nuanceret, idet mange af bladene er udført udenfor landets grænser, i Holland, Tyskland, Frankrig og England, og der ofte af indvandrede kunstnere. Den toneangivende kunst var international og får kun undtagelsesvis et særligt dansk præg.

Trods den sikre viden, at både Pieter Isaacs, Karel van Mander og Abraham Wuchters, de tre store portrætmalere fra denne tid, var hollændere ligesom tidens førende grafiker Albert Haelwegh, så henregner vi dem dog alle til den danske kunsthistorie. Samspillet mellem Haelwegh som portrættikker og van Mander og Wuchters som malerne, der leverede forlæggene, frembragte ikke alene en serie fremragende kongelige portrætter, men er især betydningsfuldt, fordi det indleder en ny epoke i dansk kunsthistorie med en lang række realistisk opfattede portrætter af rigsråder, adelige, gejstlige, lærde mænd og storborgere, der i midten af 17. århundrede havde vundet fodfæste som politisk og kulturel faktor. Perioden, der begynder i Christian IV.s sidste år, kulminerer under Frederik III og ebber ud under Christian V.

Antallet af grafiske portrætter i pinakoteket forestillende Frederik III er væsentligt mindre end portrætterne af faderen. Årsagen er ikke, at kongen var mindre betænkt på sin „reputation“ i ind- og udland, tværtimod, men de trange økonomiske forhold efter svenskekrigene 1657-60

har naturligvis virket hæmmende på den kunstneriske udfoldelse også på dette område. Til gengæld sætter Haelwegh sit kvalitetspræg på en stor del af bladene, og Jeremias Falcks ypperlige stik fra 1656 efter David Becks maleri fra 1652, gør mere end noget andet blad det kongelige fysiognomi kendt over hele Europa, ikke mindst igennem mange efterligninger.

Mest bemærkelsesværdigt er dog nok portrætterne af dronning Sofie Amalie, der er repræsenteret med 10 blade. Selv om antallet ikke er overvældende, er det dog stort i forhold til de ganske få grafiske portrætter, som vi kender af de foregående dronninger, og vidner bekræftende om Sofie Amalies markante position ved kongens side under den første enevælde.

Den hollandske realisme spores endnu i de tidlige fremstillinger af Christian V, stukket af Haelwegh efter forlæg af van Mander, Wuchters og Heinrich Dittmers, men enevældens omvæltning af de danske samfundsforhold og den deraf følgende stærke koncentration af magtudfoldelsen hos den suveræne konge gav sig også snart udtryk i fremstillingen af kongens person. Langsomt trænger den mere idealiserende og repræsentative portrætfremstilling igennem under kraftig påvirkning fra Frankrig, der i politisk som i kunstnerisk henseende snart måtte blive det store forbillede. Et udtryk for den nye opfattelse finder vi i Wandals Salvingsbeskrivelse fra 1671, der er prydet med kobberstik af kongen og dronningen. Kongen sidder på den nye tronstol, som her er i brug for første gang ligesom salvingsdragten og de pragtfulde regaler. De tre sølvløver, der vogter tronen, er fremstillede allerede i Frederik III.s tid, men også først bragt i anvendelse ved denne enevældens første kongesalving. Det er ånden fra Versailles, der her kommer til udfoldelse, omend i en mere beskeden nordisk version. Bladet af kongen er stukket af hollænderen W. van der Laegh efter maleri af Lambert van Haven, den nys udnævnte generalbygmester, under hvis betydningsfulde embede den officielle kunstudfoldelse blev koncentreret. Størst udbredelse fik dog også i dette tilfælde stikket af kongen udført af J. M. Preisler til Schlegels førnævnte værk efter maleri af J. d'Agar, der mestrede den nye hofstil til fuldkommenhed, selv om den var mere præget af hans lange ophold i England end af hans fødeland Frankrig.

D'Agars portrætkunst prægede også begyndelsen af Frederik IV.s regeringstid, der iøvrigt betegner en voldsom tilbagegang på grafikens område her i landet, medens den oplever en blomstringsperiode ude i Europa. End ikke Hyacinthe Rigaud's prægtige portræt af Frederik IV som kronprins blev gengivet i grafik på dansk område, men stukket af

G. P. Busch i Berlin. En indvandret tysker, Johan Friedlein, stak i 1700 kongeparrets portrætter til H. Bornemann's salvingsakt, og en anden, betydelig dygtigere kobberstikker fra samme land, Andreas Reinhardt, udførte en lang række portrætstik, bl.a. af kongen 1712 efter C. Møinichens maleri. Dette stik findes i pinakoteket, medens man forgæves vil søge Friedleins. Det blev J. S. Wahls maleri af kongen fra ca. 1727-30, der efter stik af J. M. Preisler blev kopieret gang på gang og gjorde kongens portræt kendt i vide kredse, medens dronning Louises næppe nok blev kendt udenfor hoffets cirkler. Pinakoteket indeholder fire portrætter af dronning Louise og tre af dronning Anna Sophie.

Med Christian VI.s regeringstiltrædelse indledes en fredsperiode i Danmarks historie, der varer århundredet ud. Kongens og dronningens vældige byggeaktiviteter smitter af på de bildende kunster, maleri og skulptur, og også grafikken fik bedre vækstbetingelser. Den historiske videnskab blomstrer, interessen for landets fortid og for historiske personligheder er i stærk vækst, topografi og antikviteter dyrkes med sand lidenskab, der sætter sig spor i en lang række publikationer, som henimod århundredets midte også giver god beskæftigelse til tegnere og grafikere.

De samtidige grafiske portrætter af Christian VI og Sofie Magdalene er dog næsten alle udført i udlandet. Da Chr. Worms „Salvings-Forretning . . . 6. Juni 1731“ i 1732 skulle udsendes, fik de berømte kobberstikkere B. Picart og J. Houbraken i Amsterdam bestilling på portrætterne af kongeparret, der først er indføjede i værket et år efter trykningen. Til gengæld blev de, på grund af de to hollandske grafikeres store anseelse, kopierede og efterlignede i stort omfang og gjorde således kongeparrets fysiognomier kendte udover Europa.

C. Fritsch, der var bosat i Hamburg og iøvrigt blev kobberstikker hos hertugen af Holsten-Gottorp, kom igennem sin ven, maleren J. S. Wahl, til at stikke danske portrætter, deriblandt også kongens, – det samme var tilfældet med I. I. Haid i Augsburg, der fortrinsvis arbejdede i sortekunstmåner (mezzotinte); men det er igen J. M. Preislers stik til Schlegels værk, efter maleri af J. S. Wahl, der opnår den største spredning gennem talrige efterligninger, skønt netop dette arbejde af Preisler hører til de ringeste af denne kunstner, der sammen med C. M. Tuscher igen hævdede kobberstikkkunsten i Danmark op fra sin langvarige dvaletilstand. Langt bedre er Preislers debut-portræt af kongen fra 1747, også efter et maleri af Wahl, men helt på toppen af sin tekniske kunnen, oprindelig erhvervet i Frankrig under indflydelse af de bedste grafikere i Paris, kommer han først i samarbejdet med Carl Gustav Pilo, hvis portrætter af dronning Louise og Frederik V og barneportrættet af Christian VII han stikker

1747-48 og 1754. De er alle i pinakoteket tilligemed stikket af Juliane Marie fra 1757.

Med Frederik V.s regeringstiltrædelse begynder jo, som omtalt, F. A. Müllers karriere i det offentlige liv, og dermed vel også for alvor hans samlervirksomhed, og det siger sig selv, at han ikke har haft svært ved at erhverve de med ham samtidige grafikeres arbejder, udført her i landet. Betegnelsen „fuldstændighed“ kan derfor med en vis ret påhæstes denne del af samlingen, ikke mindst når det drejer sig om portrætterne af kongefamilien. Samtlige af Clemens' portrætstik er her, og det er også lykkedes Müller at erhverve nogle af de smukke mezzotinte-tryk, udført i England efter Christian VII.s besøg i 1767, således Edward Fischers efter Nathaniel Dance's maleri og Richard Houston's efter Angelica Kauffmann's. Også Francis Wheatley's mezzotinte fra 1768 har Müller ejet, men han har ikke kendt kunstnerens navn.

Efter Francis Cote's berømte pastel af dronning Caroline Mathilde fra 1766 (nu på Frederiksborg) ejede Müller både Richard Brookshaw's og J. S. Negge's mezzotinter, førstnævntes endda i to eksemplarer. Portrætsamlingen af kongefamilien slutter med serien „Frederik 6.tes barnelege“ stukket af Georg og Meno Haas og af J. F. Clemens.

Umiddelbart efter de seks bind kongelige portrætter anbragte Müller, også i overensstemmelse med gammel historisk tradition, et syvende bind, kaldet „Land- og Søslag“, der påkalder tanken om kongens oprindelige og ældgamle funktion i det danske samfund som rigets forsvarer og øverste krigsherre. Bind 7 omfatter ialt 230 blade, hvoraf de tidligste er kopier efter Franz Hogenbergs og Simon Novellanus' stik til „Res gestæ . . . Friderici II“ fra 1589, udført af Johan Huusman til P. H. Resens „Kong Frederichs den Andens Krønike“, 1680. Land- og søslagene, set i fugleperspektiv, er fra syvårskrigen (1563-70) og er langt fra at have nogen egentlig reportageværdi, men kan dog give et almindeligt indtryk af stridskræfternes udseende, placering og formation i et slag i sidste halvdel af 16. århundrede. Stort bedre er vi heller ikke stillede med hensyn til samtidige gengivelser af Christian IV.s krigeriske bedrifter. Den bedste fremstilling var uden tvivl den ældre Karel van Manders fremstilling af Kalmarkrigen på tapeter, der gik tabt ved Frederiksborgs brand 1859 og ikke er kendt fra ældre grafiske blade, der kunne have været i pinakoteket. Af de 15 blade i pinakoteket er ingen formentlig hverken tegnede eller stukne her i landet. Det er primitive, kortlignende fremstillinger, nogle af form som flyveblade, af ringe dokumentarisk og uden kunstnerisk værdi, men dog den eneste nyhedsformidling man havde forinden dagspressens opkomst.

Heldigere stillet er vi, når vi i pinakoteket søger billeder til belysning af svenskekrigene 1657-60, ganske vist set fra fjendens synspunkt, thi officeren Erik Dahlberg var ikke blot en dygtig ingeniør, der havde ansvaret for bygningen af de svenske befæstningsværker, men tillige en fremragende tegner, der i en lang række skitser fastholdt de væsentlige begivenheder under Karl X Gustavs fremrykning over de danske øer og den lange, men forgæves belejring af den danske hovedstad. Tegningerne, der senere blev gengivet i kobberstik i Samuel Pufendorf's berømte værk om svenskekongens historie fra 1696, er uden sammenligning den bedst dokumenterede billedmæssige reportage fra krigene i Norden i 17. århundrede. Af værkets 130 kobberstik er de 48 signerede af Dahlberg. Heraf findes de 14 i pinakoteket, men derudover flere af de usignerede. Iøvrigt er det værd at erindre sig, at Müller i sit bibliotek kunne supplere sin viden om de i pinakoteket manglende blade, da han ejede både Pufendorf's omtalte bog og iøvrigt også Dahlberg's kunstneriske hovedværk, „*Suecia antiqua et hodierna*“, illustreret med kobberstik efter Dahlbergs tegninger. Krigsreportage i billedform, set fra dansk side, er dog også bevaret i pinakoteket, således Haelweghs to stik fra belejringen 1658, der nok i enkeltheder er mere topografisk korrekt udførte end Dahlbergs, men til gengæld uden dennes kunstneriske effekt.

Den billedmæssige hovedkilde til belysning af den skånske krig (1675-79), som trods de mange danske sejre dog ikke resulterede i tilbagegivelsen af de tabte landsdele, er jo Berent van der Eichens tapeter, vævede til riddersalen på Rosenborg 1684-92.²⁴) I reproduktion kendes de imidlertid først i slutningen af 19. århundrede. Den samtidige grafiske krigsreportage besørgedes hovedsageligt her i landet af den ovenfor nævnte Johan Huusman, der nu lidt mere levende end i sine tidligere arbejder har fremstillet bl.a. slaget i Køge bugt 1677. Af Huusman findes fremstillinger af krigsbegivenhederne i pinakoteket. Kendte udover Europa blev disse krigsbilleder først, da Christian V lod den berømte hollandske kobberstikker, Romeyn de Hooghe, der tidligere havde foreviget Ludvig XIV.s krige, fremstille sejrene i den skånske krig i en række blade, formentlig udført efter tilsendte forlæg, men i en blændende teknik. Kobberpladerne til disse stik findes på Rosenborg, og kun et enkelt blad: Christianstads erobring, er det lykkedes Müller at erhverve.

I Frederik IV.s regeringstid udkæmpedes de sidste voldsomme krige med Sverige, men igen uden at de tabte landsdele blev generhvervede. Fra dansk side blev fjernelsen af den trussel, som Gottorp havde betydet mod landets sydgrænse, og den slesvigske del af hertugdømmets indlemelse i kongeriget, dog anset for et såre værdifuldt resultat af de enorme

krigsanstrengelser; men det var Tordenskjolds bedrifter, der kastede glans over den dansk-norske krigsmagt langt op i tiden. Af de i pinakoteket bevarede 78 stik omhandlende krigsbegivenhederne under den store nordiske krig er 17 da også illustrationer til den modige nordmands dristige operationer, dog ikke samtidig reportage, da de tidligste stik er fra 1747, udført af O. H. de Lode til C. P. Rothens bog om Tordenskjold. Resten, kortlignende, tørre og ganske uddramatiske fremstillinger af krigsbegivenhederne, er næsten alle udført i Hamburg af kobberstikkere som J. Friedlein, G. C. Pingeling, J. P. Tulla og H. Westphalen, der jo befandt sig i nærheden af krigsskuepladsen og iøvrigt både arbejdede for hertugen af Gottorp og kongen af Danmark. Friedlein opholdt sig forøvrigt i København under bombardementet 1700 og har gengivet denne begivenhed, set i fugleperspektiv, i et stik, der både er fortræffeligt komponeret og topografisk pålideligt. Det var dog først og fremmest Peter Schenck i Amsterdam, en af tidens største kunstforlæggere, der formidlede denne krigsreportage udover hele Europa.

Med Christian VI.s regeringstiltrædelse indtræder der, som tidligere nævnt, en fredsperiode, der varer århundredet ud. Der er derfor heller ikke mere at finde i pinakotekets bind 7 om land- og søslag, der nødvendigvis i en retrospektiv billedsamling som Müllers måtte komme før end portrætterne i bind 8 af de med største reservation betragtede slægtninge i de slesvig-holstenske fyrstehuse, hvoraf det ovenikøbet havde været nødvendigt at likvidere det største, det gottorpske hus' magtposition – for fredens skyld.

Også blandt disse portrætter søger Müller længst muligt tilbage, men det er ikke lykkedes ham at finde mere end fem grafiske blade, der fortæller om tiden før år 1660. Til gengæld er de yngre kongelige linier, især huset Gottorp, fint repræsenterede med ca. 90 blade, hvoraf man særlig må glæde sig over de 10 fortræffelige portrætter af den kunstelskende hertug Frederik III af Gottorp, kong Frederik III af Danmarks højt dannede fætter, samt eet af hans gemalinde Marie Elisabeth. I disse blade lærer vi mange af de betydelige kunstnere at kende, der først og fremmest skyldte hertugen deres existens, men undertiden også derefter fik arbejde hos den danske konge.

Det kølige slægtsforhold blev kun periodevis forbedret under efterfølgeren, hertug Christian Albrecht, grundlæggeren af Kiels universitet, der blev gift med Christian V.s søster, Frederikke Amalie, af hvem der kun findes et enkelt portræt i pinakoteket – af gemalen derimod 6, deriblandt Haelweghs stik fra 1665, der dog er en kopi efter Richard Collins fra 1664, som det ikke er lykkedes Müller at erhverve. Også de senere

hertuger er godt repræsenterede til og med Carl Peter Ulrich, med hvis ophøjelse til russisk czar den gottorpske indflydelse hævede sig op i den storpolitiske atmosfære.

De i ældre tid mindre indflydelsesrige sønderborgske hertuginier er naturligvis også repræsenterede lige til hertug Frederik Christian af Augustenborg, gift med Frederik VI.s søster, Louise Augusta. Af hertugen finder man G. L. Lahdes stik fra 1796. Det er nævnt i „Udsigten“, men er altså tilkommet efter F. A. Müllers død i 1795.

Til de fjerne slægtninge i kongehusets hjemland, Oldenburg, var forholdet oprindeligt anderledes hjerteligt. Af 140 portrætter i bind 8. repræsenterer ca. en trediedel de oldenborgske grever helt tilbage til Wedekind, sachsernes konge. Særlig interesse har her de 8 portrætter af Anthon Günther, der testamenterede sit land til den danske konge i 1667. De fleste af billederne – mange er rene fantasiportrætter – stammer fra H. Hamelmanns „Oldenburgisch Chronicon“ fra 1599, som Müller iøvrigt også havde i sit bibliotek.

De kongelige portrætter er fundamentet i Müllers pinakotek. De repræsenterer statshistorien fra de ældste tider indtil slutningen af 18. århundrede. Omkring dette symbol grupperes landets befolkning efter rangforordningen: adelige, gejstlige, ansete borgere, forfattere og kunstnere. Bønders, håndværkeres og andre jævne menneskers portrætter søger man længe efter, og når de dog findes, er det ikke som repræsentanter for deres stand, men på grund af noget usædvanligt ved deres person, f.eks. høj alder, som Drakenberg, Krolikofskij og Ole Bentsen.²⁵⁾

Den indtil grundlovens indførelse i 1849 fornemste, rigeste og mest indflydelsesrige stand her i landet, adelen, er bedst repræsenteret, både kvantitativt med 577 portrætter, og kvalitativt med f.eks. ca. 70 blade af A. Haelwegh og henved 20 af Hubert Schaten, udført her i landet i 17. århundrede, medens en mere broget sammensat kreds af danske og udenlandske stikkere repræsenterer det 18. århundredes grafik på dette område. Antallet af adelige portrætter i pinakotekets bind 9-12 er højst ulige fordelt på familier. Medens man f.eks. af den store og indflydelsesrige familie Ahlefeldt kun finder 6 portrætter, er Brahe'erne repræsenteret med ikke mindre end 24, hvoraf de 17 ganske vist forestiller familiens berømte astronom, Tycho Brahe. Her er 14 portrætter af Griffenfeld og 7 af Niels Juel, 6 af Woldemar Løvendal, marskal af Frankrig, men kun 1 af J. H. E. Bernstorff og 2 af Andreas Peter, men det var hvad der fandtes på Müllers tid. Familien Rosenkrantz er smukt repræsenteret med 28 portrætter, familien Skeel med 15, Thott med 16 og Ulfeldt med 13. At Rantzau'erne, hvis indsats som formidlere af kunst og kultur ved

monarkiets sydgrænse især i 16. århundrede var af største betydning, er repræsenteret med ikke mindre end 81 portrætter, heraf de 30 af Henrik Rantzau, kan næppe undre, eftersom familien både understøttede og beskæftigede en lang række kunstnere.

Müllers egen tid er naturligvis dækket i størst muligt omfang: A. G. Moltke med 6 portrætter, de 2 eneste der fandtes af Ove Høegh-Guldberg, F. Schürers stik af P. F. Suhm, Kleves og G. Haas' stik af B. W. Luxdorph. Af Struensee og Brandt er der henholdsvis 5 og 8 portrætter, udsendt kort efter deres henrettelse. Clemens' stik fra 1782 efter J. Juels maleri af Henrik Hielmstjerne er her naturligvis også.

Efter adelen følger gejstlighedens portrætter i bind 13 og 14 med ialt 384 blade. Der indledes med afbildninger af middelalderlige segl, de fleste stukket af C. F. Müller til G. J. Thorkelins „*Dania et Norvegia in sigillis . . .*“, 1786. Derefter følger en række fantasiportrætter af den danske kirkes grundlægger Ansgar og andre høje prælater, og fra den senere middelalder bl.a. Godske Ahlefeldt og Iver Munk. Af Absalon findes der 2 billeder, hvoraf det ene stammer fra E. J. Westphalens *Monumenta Inedita*, III, 1743, og det andet fra *Dänische Bibliothec*, 1738, begge helt uden dokumentarisk værdi. Tiden fra reformationens indførelse og fremefter er derimod talrigt repræsenteret. Det er imponerende, at Müller har kunnet samle 24 grafiske portrætter af Martin Luther, heraf ikke mindre end 3 af Lucas Cranachs stik og Aldegrevs fra 1540. Johannes Bugenhagen er repræsenteret med 10 portrætter, Zwingli med 1, Calvin med 4 og Erasmus af Rotterdam med 8, skønt ingen af dem, bortset fra Bugenhagen, hører til Danmarkshistorien. Samtidige gode stik af reformationens bannerførere i Danmark kniber det derimod med. Af Sjællands biskop, Peder Palladius, må vi i pinakoteket nøjes med Jonas Haas' stik fra 1761 efter et længst forsvundet maleri, samt stikket i Resens *Atlas Danicus*, ca. 1677, udført efter den ligeledes forsvundne gravsten fra Frue Kirke. Bedre stillet er vi ikke, når det gælder portrætter af Hans Tausen, af hvem det tidligst kendte grafiske blad – i pinakoteket og i det hele taget – er J. G. Mentzels stik i *Dänische Bibliothec*, 1737, efter et posthumt malet portræt. Tæt på Niels Hemmingsens fysiognomi kommer vi dog ved hjælp af Tobias Gemperlins maleri på Frederiksborg fra

På modstående side: Kobberstik forestillende Palle Rosenkrantz til Krenkerup (1587–1642). Dette „mindeblad“ hører til H. A. Greyss' tidligste arbejder her i landet og er sandsynligvis udført til Hans Mikkelsens ligprædiken fra 1642, men findes ikke indklæbet i de kendte eksemplarer af denne bog. Originalens mål: 29,7 × 19,6 cm. Müllers pinakotek.

1595, der er gengivet i træsnit på titelbladet i hans *Postilla* fra 1600, og som findes i udklip i pinakoteket.

Konstellationen samtidigt forlæg og grafisk reproduktion bliver en almindelig foreteelse i 17. århundrede og fremefter. Portrætternes dokumentariske værdi er derfor også støt voksende og til at begynde med stærkt præget af den hollandske realisme, som tidligere fremhævet. Det gælder ikke mindst de mange portrætter af ortodoksiens ypperste repræsentanter i stik af Haelwegh, Hubert Schaten og Simon de Pas, og for Müller, der jo begyndte at samle i midten af 18. århundrede, har det ikke været vanskeligt at anskaffe en fuldtud dækkende repræsentation af gejstlige portrætter fra pietismens periode, som han var opvokset i, og rationalismens tidsalder, som han virkede i.

Bindene 15 til 16, litterære personer, kunstnere, ansete borgere osv., indeholder ca. 400 portrætter. Af de meget få fra 16. århundrede, bemærker man ikke mindre end 5 af Frederik II.s livlæge, Adriaen Junius, skønt han kun virkede ganske kort i Danmark, men han var en international berømt. Blandt 17. århundredes portrætter i denne gruppe, der i kunstnerisk henseende er på samme niveau som de adelige og de gejstlige, finder vi hele eliten fra den akademiske verden, navne som Caspar og Thomas Bartholin, Vitus Bering og Ole Borch, Simon Paulli, Peder Resen og Ole Worm. Fra kunstnernes og de ansete borgeres verden finder vi navne som Karel van Mander, Hans Nansen, boghandleren Chr. Cassube og spismesteren Gabriel Kyng. De fleste af disse portrætter skylder vi fortrinsvis Albert Haelwegh æren for at have overleveret eftertiden.

Med portrætterne fra 18. århundrede fra Hans Gram og Ludvig Holberg til Lahdes stik af P. A. Heiberg fra 1794, med kunstnere som J. Mandelberg, Lorenz Spengler, Johannes Wiedewelt og C. M. Tuscher, er vi ikke alene i Müllers egen tid, men også i det miljø, hvori han befandt sig bedst. Det er stikkene af J. M. Preisler og fremfor alle af venen J. F. Clemens, der er dominerende, oftest i udsøgte eksemplarer.

De topografiske blade, der indeholdes i bindene 17 til 21, omfatter ca. 1100 stik, hvoraf de ca. 390 omhandler København, begyndende med Johan Huusmans stik til Resens *Danske Atlas* fra ca. 1677, hvori han bl.a. kopierer dobbeltprospektet af København fra Braun og Hogenbergs *Civitates orbis terrarum* fra 1587. Kronologisk sluttet der med Lahdes brandbilleder fra 1795, indlemmede i pinakoteket efter Müllers død. Interessen for Danmarks topografi var støt voksende fra slutningen af 17. århundrede og kulminerede i 18. århundrede med en lang række bogværker, udstyrede med kobberstukne prospekter. De vigtigste er her

Christoph Marselis: „Vorstellung der remarquabelsten Prospecten in Denemarken“ udsendt i Augsburg ca. 1720, Lauritz de Thura: „Den danske Vitruvius“, 1746, og samme forfatters „Hafnia Hodierna“, 1748, Bartholémy de la Roque: „Dannemarks Forlystelser“, 1747, Johan Jacob Bruun: „Novus Atlas Daniæ“, 1761, og endelig den landsomfattende topografiske beskrivelse „Den danske Atlas“ af Erik Pontoppidan, hvoraf de første bind udkom 1764.

Disse rigt illustrerede værker, som iøvrigt alle er genudsendte i kommenterede udgaver i vor tid, havde Müller ikke alene i sit bibliotek, men han ejede tillige kobberne særskilte som løse blade i pinakoteket, hvor de unægtelig dominerer de topografiske bind. Derudover har Müller naturligvis erhvervet mange interessante enkeltblade, som f.eks. de la Roque's debutarbejde her i landet, prospektet af dokken fra 1739, J. M. Preislers stik af Amalienborg fra 1766, Georg Haas' smukke stik fra 1771: Udsigt af det Store Belt ved Corsøer, efter P. Cramers maleri, og en kuriositet som J. G. Wincklers prospekt af Classens Frederiksværk, efter tegning af landmåleren, senere generalauditor O. C. Wessel, for blot at nævne nogle enkelte.

De ca. 85 stik omhandlende hertugdømmerne og Oldenburg, er i høj grad præget af sydfra kommende og sydpå virkende kunstnere. For Oldenburgs vedkommende drejer det sig hovedsageligt om illustrationer fra H. Hamelmann's „Oldenburgisch Chronicon“ og J. J. Winckelmanns værker. Særlig interessante er de ca. 68 blade, der omhandler Norges topografi, og hvoraf omkring halvdelen er udført som prøvestik til den af Videnskabernes Selskab planlagte, men aldrig udkomne bogudgave af Christian VI.s Norgesrejse i 1733.

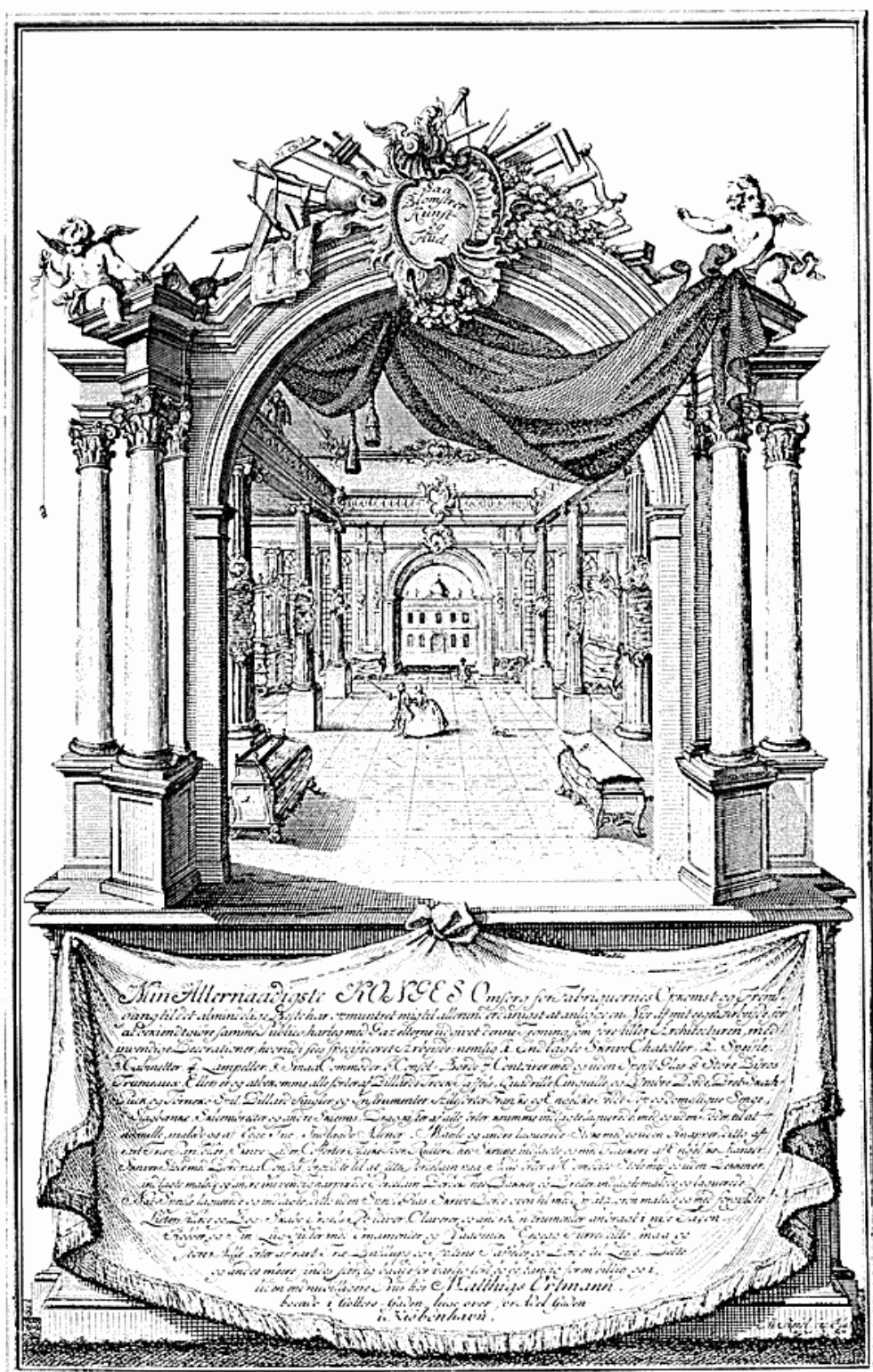
Med det tidligere nævnte stik af dokken fra 1739, havde de la Roque indyndet sig hos Poul Løvenørn og vakt kongens opmærksomhed i den grad, at han blev bragt i forslag til at udføre stikkene til værket om Norgesrejsen efter originaler, der for størstedelens vedkommende skyldes Jacob Fosic.²⁶⁾ Roque's prøvestik blev imidlertid – ingenlunde med urette – kasseret af en bedømmelseskommité, hvori også Henrik Henrichsen, senere adlet Hielmstjerne, havde sæde. Efter at udgivelsen af værket var blevet totalt opgivet, lykkedes det imidlertid de fanatiske samlere, Hielmstjerne naturligvis først, og senere Müller, at erhverve vistnok fuldstændige sæt af de la Roque's prøvestik. For det helt igennem mislykkede bogprojekt har H. Ehrencron-Müller redegjort i en artikel fra 1917,²⁷⁾ hvori han kommer til det resultat, at kun 11 (signerede) stik i pinakoteket stammer fra de la Roque's hånd, resten af de 34 blade skyldes andre kunstnere. Udfra stilistiske kriterier, og ved en jævnføring med

bladene i Hielmstiernes samling,²⁸⁾ vil man dog uden betænkning kunne tillægge de la Roque 30 af disse stik, medens de resterende fire blade, der også findes i begge samlinger, sandsynligvis er udført af Jacob Fosie selv.

For Norges vedkommende sluttes der af med Erik Pauelsens smukke farveaquatinte af Hoffossen fra 1787, Georg Haas' tørre efterligninger i samme teknik, men efter malerier af C. A. Lorentzen, og de betydeligt mere interessante aquatinter af H. A. Grosch, som dog er erhvervede til pinakoteket efter Müllers død.

Bind 22 med blandet indhold, som Müller ikke har kunnet anbringe andre steder, kan bl.a. fremvise et stort antal folkedragter fra hele monarkiet, de fleste hentet fra bogværker, som f.eks. E. Pontoppidans „Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie“, 1752-53, med kobber af Gustav de Lode. Endvidere afbildninger af det oldenborgske horn (nu på Rosenborg), og et af de så sørgeligt berømte guldhorn, samt nette

På modstående side: Kobberstukket reklameblad for møbelsnedker Matthias Ortmanns forretning i Gothersgade. Stikket, der er udført af M. Keyl, som virkede her i landet mellem 1745 og 1749, viser øverst en idealiseret fremstilling af Ortmanns salgslokaler og fortæller nedenunder, på et ophængt draperi, om det righoldige varesortiment: „Min Allernaadigste KONGES Omsorg for Fabriquernes Opkomst og Fremgang til det almindelige Beste, har opmuntret mig til allerunderdanigst at anlegge en Nye af mit eegte Arbeyde, for at bekiendtgjøre samme Publico, har ieg med Gazetterne udgivet denne Tegning, som forestiller Architecturen, med invendige Decorationer; hvorudi sees specificeret Arbeyde: nemlig 1. Indlagte Skrive Chatoller, 2. Speyle. 3. Cabinetter. 4. Lampetter. 5. Smaa Commoder. 6. Consol-Borde. 7. Contoirer, med og uden Speyl-Glas. 8. Store Byros Trumeaux. Ellers er og at bekomme alle sorter af Billards Trock-Taffels, Quadrille, Cinquille, og L'Ombre Borde, Bret-Skach-Puck, og Törnekö-Spil, Billard-Kugler og Instrumenter. Alle sorter Franske og Engelske Feldt-Top og domestique Senge, Slagbænke, Skiermbretter og andre Skierms, Dragkister af alle sorter, krumme indlagte laquerede, med og uden Föder, til at adskille, malede og af Eege Træ. Indlagde Alener. Maale og andre laquerede-Stoke med og uden Knapper, ditto af rart Træ. Parisoller, Skrive-Lader, Coffertter. Flaske-Foer, Ruller. Thee-Skriine, indlagte og med Flaskeri af Engelske Maneer. Skrivel-Stole med Bord paa Consols, forgyldte til at sette Porcelain paa. Alle sorter af Comodite-Stole med og uden Bekkener indlagte, malede og andre indvendig harpixede Porcelain Borde. Thee-Bakker og Bretter, indlagte malede og laquerede. Nat-Speyle, laquerede og indlagte, ditto uden Speyl-Glas. Skrive-Borde oven til med Opsatz, grøn malede og med forgyldte Lister. Klæde og Bog-Skabe Orgels, Positiver, Claverer og andre Instrumenter anbragt i nye Façon. Kobber og Tin-Liig-Kister med Ornamente og Vaabener. Eege og Furre, ditto smaa og store. Alle sorter af rart Træ. Bryllups og Festins Taffeler og Borde til Leye. Dette og andet meere findes færdig baade forsvarlig tört og bestandig for en billig og i liden endnu billigere Priis hos MATTHIAS ORTMANN boende i Gotten-Gaden, liige over for Adel-Gaden i Kiöbenhavn.“ Originalens mål: 36,3 x 23 cm. Müllers pinakotek.

små raderinger udført af kendte diletanter som Johan Bülow, C. D. F. Reventlow og Erik Rosenkrantz. Også af Cathrine Marie Müller, der såvidt det kan ses, er den eneste, der er blevet optaget som medlem af Akademiet for sine præstationer som „Brodeur“,²⁹⁾ findes der her et raderet barnehoved.

Lorenz Spengler var så, berettiget, stolt over sine arbejder i elfenben og rav, at han lod kobberstikkeren W. Müller afbilde et af dem, en lysekroner af rav, og sendte stikket med dedikation til sin broder, Johan Conrad Spengler i Schaffhausen, og som en mindelse om dansk rokokos ypperste arbejder indenfor møbelkunsten findes her en kobberstukken reklame fra Matthias Ortmann med afbildning af hans prægtige sortiment i Gothersgade.

Blandt alle disse lette og ikke særlig betydelige blade, virker det næsten chokerende at finde Dionysius Padbrugges kobberstukne kopi fra 1676 efter det nu forsvundne, originale træsnit fra 1524, forestillende Christian II.s tyranniske fremfærd i Sverrig, med en detaljeret fremstilling af blodbadet i Stockholm. Mere opmuntrende er det fantasifulde kobberstik, kaldet Christian IV.s linieskib, en hyldest til kongens søherredømme, tegnet af den ellers ukendte Christian Møller og stukket af Jan Dirksen.

Bindene 23 og 24, med ialt ca. 365 blade, indeholder kobberstikkernes arbejder, hvor de især viser deres kunstneriske præstationer uden for de ovenfor gennemgåede kategorier. Her er således smukke arbejder af Melchior Lorck, af Jacob Binck, Albert Haelwegh og H. A. Greyss. Müllers egen tid er naturligvis særlig rigt repræsenteret med ikke færre end 75 arbejder af J. F. Clemens, hvoriblandt hans illustrationer til Ewalds skrifter, til Holbergs Niels Klim og til Peder Paars. Her er C. M. Tuschers allegoriske frontispice til værket om F. L. Nordens rejse til Ægypten og Nubien, og hans pragtfulde radering: Indtoget i Firenze fra 1743. F. L. Bradt, af hvem der er bevaret en fremstilling af en pyramide som frontispice til et af pinakotekets smukke bind, og som kan tænkes også at have udført de meget smukke titelblade og rammerne omkring de opklæbede blade, der prydede alle 25 bind, er her repræsenteret med ialt 43 arbejder.

Familien Haas, hvoraf Müller jo især kendte Meno godt fra hans mangfoldige stik til medaljeværket, er rigt repræsenteret. Det samme gælder A. Flint, der som purung også forsøgte sig med stik til samme værk. Iøvrigt er her arbejder af alle Müllers samtidige, J. G. og J. M. Preisler, O. H. de Lode, F. M. Regenfuss, F. Schürer, T. Kleve, G. Schule, familien Fosie og af en stor mængde diletanter.

Det 25. og sidste bind i pinakoteket indeholder ialt 229 blade med

fremstillinger af mindesmærker, dekorationer, fester, optog, begravelser osv. og begynder med afbildninger af runestene og andre oldtidsminder. Fra middelalderen er der ikke stort mere end dronning Margrethes sarkofag som den så ud i 18. århundrede, længst berøvet sine smukke alabastprydelser. Fra Renæssancen Christian III.s og Frederik II.s smukke mausoleer i stik fra „Den danske Vitruvius“, hvorfra også Christian IV.s kiste og de enevældige kongers sarkofager stammer. Blandt de mange ligprædikenstik og mindeblade er A. Reinhardts, kolossalt lange, sammenklæbende fremstilling af Christian Gyldenløves ligbegængelse 1707 særlig interessant.

Fra hertugdømmerne vidner den store serie, forestillende Kiels Universitets indvielse under hertug Christian Albrecht 1665, om det gottorpske hus' særdeles aktive kulturpolitik, og et stort antal dekorationer og æresporte minder om det danske kongehus' bryllupper, kroninger, salvinger og begravelser og også om den alvor, hvormed en kunstner som Johs. Wiedewelt udførte denne flygtige skin-arkitektur.

Som det smukkeste minde om det snævre samarbejde mellem arveprins Frederik og Ove Høegh-Guldberg i deres bestræbelser på at vække den slumrende nationalfølelse, finder vi næsten alle Clemens' stik til Peder Topp Wandalls bog om „De paa Jægerspriis ved Mindesteen hædrede Fortiente Mænds Levnets-Beskrivelser“, hvoraf kun første bind, bekostet af arveprinsen, udkom 1783. Mindestenene er som bekendt tegnede af Wiedewelt, der i en stærkt forenklet, geometrisk stil her har skabt et af sine mest originale arbejder. Wandalls beskrivelse deraf blev standset med Guldbergs fald i 1784, og af det planlagte 2. bind udkom i 1794 kun første hefte, men uden illustrationer, men en stor del af kobberne dertil var allerede fremstillede af Clemens, og Wiedewelt selv ejede, naturligt nok, et fuldstændigt sæt aftryk deraf på i alt 60 blade.³⁰⁾ Müller erhvervede, lige så naturligt, også et sæt af venen Clemens, men i pinakoteket mangler der mærkeligt nok tre blade, en mangel der kan følges tilbage til Müllers egen tid. De til hele værket fremstillede kobberplader gik tilgrunde med Christiansborgs brand i 1794, og komplette sæt er derfor uhyre sjældne.

Skønt F. A. Müller var opdraget og opvokset i en kosmopolitisk indstillet tidsalder, hvor den fælleseuropæiske kulturarv var den kilde man øste af, også som kunstsamler på det grafiske område, så gled han med tiden, ikke mindst gennem sit medlemskab af 'Det smagende Selskab', hvor han lærte Guldberg personligt at kende,³¹⁾ helt selvfølgelig ind i den ovenfor nævnte stærkt nationalt betonedede retning, der kendetegnede

tiden efter Struensees fald i 1772. Sådan som han havde opbygget sin samling, kunne den også med den største selvfølge tages til indtægt for den samme patriotiske ånd, der lå bag skabelsen af det nationalhistoriske Pantheon på Jægerspris. Dog, Müllers oprindelige tanke med pinakoteket var blot at kaste lys over Danmarkshistorien, ikke at propagere for en bestemt idé.

1780'erne var de år, hvor staten lagde mest beslag på Müller i offentlige hverv, først i kommissionen til ordningen af mønt- og medaljesamlingen og udgivelsen af medaljeværket, der stod på lige til 1791 og tog meget af hans tid. Ind imellem deltog han i udarbejdelsen af et inventar på Rosenborg 1781, og 1783 blev han anmodet om at vurdere Joachim Wasserschlebes kobberstiksamling, der blev tilbudt Kgl. Bibl. dette år.³²⁾ Müller anbefalede købet, men da den nye samling skulle indgå i den allerede bestående, meget store, men uordnede samling på biblioteket, foreslås denne nyordnet sammen med købet af Wasserschlebes. Müller blev, som den virkelige kender, helt selvfølgeligt medlem af kommissionen der skulle forestå nyordningen, de øvrige medlemmer var bibliotekaren John Erichsen, J. F. Clemens og Wiedewelt. Det skønnes, at Wiedewelt her trak det store læs idet han dog nok har benyttet sig stærkt af fætterten P. F. Zeises arbejdskraft. Zeise boede hos ham og fungerede som hans sekretær og var vant til denne art af arbejde. Han tog vare på Wiedewelts store privatsamlinger og har også ført pennen i den store håndskrevne katalog, som Müller lod udarbejde over pinakoteket. Endelig blev Müller i 1784, sammen med kunstkammerforvalter Lorenz Spengler og konferensråd M. Hjorthøy, medlem af en kommission, der skulle gennemgå Christiansborg slots møbelkammer og lave en fortegnelse over indholdet.³³⁾ Som anerkendelse for sin indsats på alle disse områder blev han konferensråd samme år.

Udover medlemskabet i 'Det smagende Selskab', var han i marts 1781 blevet medlem af Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, kaldet Danske Selskab, men han mødte kun sjældent op til de iøvrigt meget få møder der blev holdt i hans tid, og om nogen særlig indsats fra hans side forlyder der intet.

Af Müllers selvbiografi fremgår det tydeligt nok, at det i hans sidste tiår var familien der optog hans tanker. Han noterer med stolthed de fine resultater de to unge, begavede sønner opnår på den akademiske løbebane, Adam Gottlob, der endte som højesteretsassessor og Peter Erasmus som biskop og professor. En højst ubehagelig strid om arven efter hans velhavende svigerfar, provst Garboe i Tikøb, der døde i 1784, gav anledning til en retssag og har nok kastet skygger over hans tilsyne-

ladende så rolige tilværelse, især da den medførte et offentligt angreb på ham, men han havde dog den tilfredsstillelse, at en højesteretsdom gav ham medhold.

Ved Müllers død i 1795 manglede det ikke på hædrende ord fra hans mange venner. Wiedewelt udførte hans relief, nu ophængt i Det kgl. Bibliotek, og Clemens stak det, med et distikon af P. F. Suhm, til frontispicen i den citerede „Udsigt“ over pinakoteket, som hans sønner udgav i 1796 som et hædersminde om faderen.

Ved sin død efterlod han sig ikke, som man måske kunne forvente, nogen stor formue i papirer eller rede penge, det meste af hvad han ejede, var anbragt i ejendommen i Købmagergade og i hans rige samlinger, om hvis fremtidige skæbne han ikke havde truffet nogen testamenterisk bestemmelse. Begge sønnerne var i 1795, efter en fortræffelig uddannelse, godt i vej, men søsteren, Charlotte Sophie, var ugift og måtte forsørges af de efterladte midler. Som vi har set blev både ejendom, indbo, maleri- og bogsamling solgt, men i klar erkendelse af, at kobberstiksamlingen var noget enestående i sin art, besluttede arvingerne at tilbyde denne samling til Kgl. Bibl. allerede den 10. april 1795. I et promemoria til D. G. Moldenhawer, redegør Adam Gottlob Müller på egne og søskendes vegne for samlingens indhold og betydning for studiet af Danmarkshistorien: „Nytten af denne Samling for enhver Konst og Videnskabs Dyrker er ligesaa indlysende som Sielenheden, *da intet Land kan opvise en lignende*“. Af denne grund anses det for passende at tilbyde samlingen „i 25 store Folio Bind med anhang, 3 Kobberplader til Titel og Vignetter, et Quantum stort fransk Papir til Supplement, og et trykt Katalog, imod at erholde udbetalt enten en Kapital af 4000 rd. eller en aarlig Liv Rente af 320 rd. saalænge den ældste af Arvingerne, Charlotte Sophie Müller er i Live. Samlingen har kostet min afg. Fader langt mere end ovennævnte Kapital, og da den er den eneste i sin Slags er den over enhver Priis . . .“.³⁴⁾

Moldenhawer, hvis navn er knyttet til så mange værdifulde erhvervelser til biblioteket, havde naturligvis straks øje for det betydningsfulde i at sikre en sådan samling ved offentligt eje, men har øjensynligt ikke kunnet foretage sig noget i sagen førend 1796, da han på det varmeste anbefaler A. G. Müllers tilbud, dennegang stilet til Finanskollegiet, idet han skriver: „Die Samlung, für die eine Aufnahme in die Königliche Bibliothek gesucht wird, ist in ihren Haupttheilen für die Geschichte der Kupferstecher Kunst in Dänemark eben so wichtig, eben so einzig in ihrer Art, als die so genannte Bibliotheca septentrionalis ist für die Geschichte Dänischer Litteratur und Wissenschaft“.³⁵⁾ Så var pinakoteket

placeret på sin rette hylde i bibliotekarens opfattelse, men Finanskollegiet forhastede sig ikke, der måtte overvejes grundigt, for Moldenhawer havde mange andre ønsker, der kostede penge. Først i juli 1797 sendte Finanskollegiet et promemoria til bibliotekschefen, Cay Reventlow, med meddelelse om at A. G. Müllers tilbud „maatte antages, naar han vilde overlade samme for en aarlig Livrente af 200 rd. til hans Søster“.³⁶⁾ Den 4. juli overleverede A. G. Müller pinakoteket til biblioteket,³⁷⁾ hvorfra kun det ovennævnte 'anhang', et kvartbind med indklæbede satiriske kobberstik, siden er udskilt og overdraget til Den kgl. Kobberstiksamling.

Der er i det foregående, flere gange brugt udtryk som „enestående“ og „fuldstændig“ om samlingens indhold, oftest benyttet af Müllers sønner, der ikke var fagfolk på dette område og naturligvis heller ikke uhildede dommere. Der har også været anledning til, undervejs i denne artikel, at gøre opmærksom på, at samlingen ikke var så fuldstændig som postuleret, hvilket dog ingenlunde har formindsket dens brugbarhed helt op til vore dage. Udtrykket „enestående“ om samlingen vil derimod vække bifald den dag i dag, således som det gjorde det i Müllers egen tid og i 19. århundrede.³⁸⁾ En gennemgang af auktionskataloger over de mest kendte kobberstiksamlinger fra 18. århundrede giver til resultat, at ikke nogen anden samling i sin idé og i sin opbygning kan måle sig med Müllers pinakotek. Den almindelige opfattelse af slige samlinger som en art påhæng til en bogsamling gælder ikke om pinakoteket, snarere det omvendte: på alle områder støttede Müllers bogsamling hans videbegærlighed om kobberstiksamlingens historiske indhold og kunstneriske kvalitet.

Skønt afløst fra sine oprindelige statelige foliobind, der gjorde den vanskelig at benytte og sled på bladene, opbevares den stadig i biblioteket i samme oprindelige orden, som Müller gav den, og betragtes med rette som grundlaget for billedsamlingens udvikling i de sidste 180 år.

NOTER

- (1) Trykt katalog med tilskrevne oplysninger om priser og købere i Ny kgl. Saml. 1659, 2°. – (2) Om familien Müller se: Danske patriciske Slægter, II, 1911. – (3) Adlet de Lichtenhjem 1753, g. m. Adolphina Sophia Müller (1712-52). – (4) Utrykt selvbiografi tilhørende frk. E. M. Müller, hvem jeg takker for tilladelse til at benytte det Müllerske familiearkiv. Fra selvbiografien stammer de fleste af oplysningerne om Müllers privatliv. – (5) R. Paulli i: Dansk biografisk Leksikon, VII, 1935. – (6) Levned-

beskrivelse af F. A. Müller i ovennævnte familiararkiv. — (7) Müllers navn forekommer ofte i brevvekslingen mellem P. F. Zeise og Johs. Wiedewelt, således 4.4.1769: Med Hr. Justitz Raad Müller har jeg gjort mig den Ære, saavel i henseende til Academiets Penges Ombytning, som i Anledning af ovenmelte Skrivelse, at tale. Hand var gandske villig til at assistere med de ordnede 200 Rd. og offererede sig til mere, om saadant skulde fornødiges . . . Breve til Johs. Wiedewelt, Kgl. Bibl., Add. 192, VI.a, 2°. — (8) Rigsarkivet, Kunstakademiets arkiv. Indk. Breve 1760-61. — (9) Selvbiografien. Brandtaksationer i Landsarkivet. Gården, der senere fik matrikel nr. 18, blev nedrevet 1897 og lå mellem Østergade og Silkegade, hvor nu Illums facade mod Købmagergade findes. Afbildet i: Før og Nu, udg. af F. Zachariae, 1.2.1918, s. 40. — (10) K. F. Plesner: Det smagende Selskab. Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse 1759-1959, 1959, s. 29. — (11) Katalogen tilhører frk. E. M. Müller. Mikrofilm i Kgl. Bibl. — (12) Af græsk: pinax, tavle, maleri. Ordet pinakotek, billedsamling, er i nutiden særlig kendt fra de berømte kunstsamlinger i München. — (13) Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 2385, 2°. — (14) Pinakoteket blev i hovedsagen afsluttet i 1786. — (15) Se forord og indledning af P. F. Suhm til: Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler i Den kongelige Samling, I, 1791. Georg Galster: Det kongelige Myntcabinet. Efter Johs. Wiedewelts Tegninger 1781, i: Kulturminde 1939, s. 115. — (16) Gerard van Loon: Beschryving der Nederlandsche Historipenningen . . . , I-IV, Gravenhaage 1723-31. Oeuvre de [Jean Charles] Hedlinger ou Recueil des Medailles de ce celebre Artiste . . . , Basle 1776-78. — (17) C. Molbech: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie . . . 1742-1842, 1843, s. 47. — (18) G. Galster i ovenanf. afhandling. — (19) Gabriel Linde, kasserer ved Partikulærkassen, d. 1791. — (20) Selvbiografien.

(21) Om Knieper, se Hans Werner: Hans Kniepers Tapetbilleder og deres Efterligninger, i: Samleren 1925, s. 36, og M. Mackeprang og Sigrid Flamand Christensen: Kronborgstapeterne, 1950. — (22) Se Jørgen Sthyr: Kobberstikkeren Albert Haclwegh, 1965, og sammes: Dansk Grafik 1500-1800, 1943. — (23) G. Falck: Samtidige Portrætter af Christian II og hans Dronning i Kobberstik og Træsnit, i: Kunstmuseets Aarskrift, 1916, s. 67 (afb.). — (24) G. Boesen: Christian den Femtes Rosenborgtapeter fra den skaanske Krig, 1949. — (25) Om interessen for høj alder, se Bibliotheca Luxdorphiana . . . , I-II, 1789, med fortegnelse på over 250 portrætter af personer, som havde opnået en bemærkelsesværdig høj alder. — (26) Torben Holck Colding: Über die Beziehungen zwischen der Buchmalerei und der Kabinetminiatur, i: Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.väsen 1951, s. 169. — (27) Et dansk Pragtværks Historie, i: Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.väsen 1917, s. 313. — (28) Fol. 459. — (29) F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. Akademi for de skønne Kunster 1700-1904, 1904, s. CXL. — (30) Nu i Kgl. Bibl.s Danske afdeling. — (31) 1782 vil Müller overlade Høegh-Guldberg sine børns informator, hr. Horn, men H.-G. vil ikke tage den gode informator fra Müller: „Saadant Venskab er vist for stort. De veed ligefuldt, hvor højt jeg ærer og elsker Dem. D. Velb. vil ellers tale med mig: Gjør mig den Ære Fredag Kl. 1½ at unde mig paa Palaet Deres Nærværelse“, Müllers privatarkiv tilh. frk. E. M. Müller. — (32) Se Palle Birkelund: J. Wasserschele og Det kgl. Bibliotek. Den Kgl. Kobberstiksamlings Tilblivelse, i: Fund og Forskning, XVI, 1969 s. 53. — (33) Selvbiografien. — (34) Kgl. Bibl.s arkiv, journalsager, ældre rk. nr. 315a. — (35) Kgl. Bibl.s arkiv, journalsager, ældre rk. nr.

315c. – (36) Kgl. Bibl.s arkiv, journalsager, ældre rk. nr. 315d. – (37) Kgl. Bibl.s arkiv, journalsager, ældre rk. nr. 315e. – (38) Se min artikel: Det kongelige Biblioteks portrætsamling og justitsråd A. Strunk, i: *Fund og Forskning*, XXI, 1974 s. 82.

F. A. Müllers kobberstukne exlibris, måske udført af F. L. Bradt. Aurora kører i morgengryet over himlen i sin vogn, forspændt af en vinget hest. På det flagrende bånd, hvori indgår monogrammet FAM, ses en omskrivning af Ovids metamorforer, 7. bog vers 696, til Favet Amica Musis: Venlig begunstiger hun muserne. Originalens mål: 5,4×6,6 cm. Kgl. Bibl.